

MAHFUZÂT: UMÂN SULTANLIĞI VE UMÂN İBÂDİLERİ ÜZERİNE

Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ*

Şevket KOTAN hoca ile birlikte İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklenen *İbâdilerin Kur'an ve Tarih Alguları* başlıklı proje kapsamında araştırma yapmak üzere 20/08/2013 tarihinde Umân Sultanlığı'nın başkenti Maskat'a gittik. Elinizdeki yazı özü itibariyle aslında bu gezi ile ilgili notlardan oluşmaktadır. Ancak giriş mahiyetinde, İbâdî kaynaklarından istifade edilerek, Umân tarihi ve Umân İbdailiği hakkında bazı bilgiler verilmiştir.

Umân'a İslam'ın Girişi ve Umân İbâdiliği

Araştırma için gittiğimiz Umân bölgesi Hz. Peygamber döneminde İslam ile müşerref olmuştur. Kaynakların ifadesine göre bu bölgeden Müslüman olan ilk şahıs Mâzin b. Ğadvebe es-Sa'dî en-Nebhânî et-Tâi'dir. Tay Kabilesi'nin liderlerinden biri olan Mâzin, İslam öncesi dönemde bu kabileye ait olan *Bâcur* putunun sidaneliğini yürütüyordu. Hz. Peygamber'in Resul olarak gönderildiği bilgisi ve davet ettiği öğretilerin olağanüstülüğü kendisine ulaştınca Medine'ye gelmiş, o kutlu zatı dinlemiş, kendisinden etkilenerek İslam dinini benimsemiştir.¹ Daha sonra onun tarafından, tabir caiz ise bir davetçi olarak, Umân'a görevlendirilmiştir. Memleketine dönünce *Mescidu Mâzin b. Ğadvebe* adıyla şöhret kazanan mabedi inşa etmiş ve kabiledaşlarını İslam'a çağırarak bu din-i mubinin yayılması için büyük emek sarf etmiştir. Onun bu çabalarıyla Umân bölgesinde İslam'ı kabul eden şahısların sayısında bir artış olunca, muştuyu vermek amacıyla Medine'ye gelmiş, durumu

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. mehmetmahfuz@gmail.com
1 Gizemli, sır dolu haberleri aktarmayı seven İzkevî -ki İbâdilerin şiyer geleneğinin son temsilcilerindendir- Mâzin'in Medine'ye gidişi hususunda şu -uydurma- haberi aktarmaktadır: "Mâzin, Tay kabilesine ait Bâcur putuna tapıyordu. Ona her gün bir koyun kesiyor ve ibadet ediyordu. [Yine adeti olduğu veçhiyle kurbanını takdim ederken] puttan şu seçili sözleri işitti: 'Ey Mâzin kulak ver, dinlersen mutlu olursun. Hayır tebellür etmiştir. Şer de gizlenmiştir. Mudar'dan bir peygamber gönderilmiştir. [O peygamber] En büyük zat olan Allah'ın dinini benimsemiştir. Bu yontulmuş taşlara [ibadet etmeyi] artık terk et. [Böyle yaparsan] Sakar (cehennem) ateşinden korunmuş olursun'. Mâzin bu sesi duyunca çok korkar ve yeni bir kurban kesmeye karar verir. İkinci kurbanını Bacur'un sunağında keserken yine aynı sesi duyar 'Ey Mâzin yaklaş! Artık gizlenmesi imkansız olan hakikatler duyacaksın. Gönderilen bu peygamber var ya, işte o [semadan] indirilen hakikatlerle [insanlığa] gelmiştir. Ona iman edersen yanmakta olan ateşin yakıcılığından korunmuş olursun. Öyle bir ateş ki yakıtı insanlar ve taşlardır (cendel)." [Bkz. İzkevî, Serhân b. Said, *Keşfu'l-ğumme: el-Câmi' li ahbari'l-etimme*, I-VII, (tahk.: Muhammed Habib Salih-Mahmud b. Mübarek es-Sulemi, Maskat 2012, 149)]. Hz. Peygamberin nübüvvetini güçlendirmek için uydurulan bu ve benzeri haberler, kanaatime göre buna hizmet etmekten ziyade bu kutlu dine zarar vermektedir. Bu hususla ilgili bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, "Ca-hiliye Arabının Uluhiyet Anlayışında Putların Yeri", *Ca-hiliye Arabının Allah İnancı ve Uluhiyet Anlayışı*, (edit: Mehmet Mahfuz Söylemez", Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

Hız. Peygambere arz etmiştir. Hız. Peygamber'in bu habere çok sevindiği kaydedilmektedir. Peygamber efendimiz *Senetu'l-vufūd* yani elçiler yılında Arap Yarımadası'nda meskûn bulunan kabile reislerinin yanı sıra yarımadanın dışında başta Gassaniler, Lahmiler, Doğu Roma ve Sasaniler ile Habeşistan olmak üzere birçok mekâna davet mektupları gönderdiği bilinmektedir. Bu bağlamda Umân ve çevresini yöneten Cifer b. el-Culendî ile kardeşi Abd b. el-Culendî'ye de mektup göndererek onları bu kutlu dine davet etmiştir. Amr b. el-As tarafından götürülen mektubun metni şu şekilde idi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla: Allah'ın elçisi Muhammed'den Cifer b. Culendî ile Abd b. Culendî'ye. "Allah'ın selamı hidayetinde tabi olanların üzerinde olsun. Emma ba'd [Mektubu yazma nedenime gelince]: Sizi İslam davetini kabule çağırıyorum. Müslüman olunuz ki esenlik bulasınız. Ben yaşayanları inzar ve kabul etmeyen inkârcuları ise va'd edilenin gerçekleşmesi için bütün insanlara gönderilmiş bir elçiyim. Siz ikiniz, şayet İslam dinini kabul ederseniz hükümdar olarak kalmaya devam edeceksiniz; aksi takdirde hâkimiyetiniz sizden alınır. Topraklarınızı atlarım (süvarilerim) çiğner ve peygamberliğim hâkimiyet sahanıza egemen olmuş olur.

Peygamber tarafından gönderilen bu mektup adı geçen kardeşler üzerinde etkili olmuş ve tereddütsüz İslam dinini benimsemişlerdir. Hatta bu din-i Mübin'i kabul ettikten sonra bağlı buldukları İran garnizonuna haber göndererek benimsedikleri bu yeni düşünce sistemine onları da davet etmişler, aksi takdirde memleketlerini terk etmelerini istemişlerdir. Umân'ı müstemlekeleri olarak gören İranlılar, bu tehdidi dikkate almayınca Ummanlı Müslümanlar kendileriyle savaşmış ve İranlıları memleketlerinden uzaklaştırmışlardır. Böylece Umân'ın tamamı, kendi rızalarıyla, sulh yolunu tercih ederek İslam dinini kabul etmişlerdir. Hız. Peygamber tarafından Umân'a elçi olarak gönderilen Amr b. el-As da buradan ayrılmayarak bir taraftan onlara öğretmenlik yapmış; diğer taraftan da Peygamberi temsil ederek onun adına müminlerin zekatlarını alıp ehline, zimmilerin de cizyelerini alarak yerine ulaştırma görevini üstlenmiştir.

İbâdî kaynaklara göre Hız. Peygamber'in vefatından sonra baş gösteren Ridde Savaşları esnasında Araplar okun yaydın çıktıkları gibi İslam dininden uzaklaşırken, Umânlılar bu kutlu din üzerinde sabit kalmışlardır. Hatta onlar, İbâdî dışındaki kaynakların, Umân'ın Kuzey batısında yer alan Dubâ hadiselerini, kasıtlı olarak, Ridde olayları içerisinde mütalaa ettikleri kanaatinde dirler. Oysaki sadece Malik b. Lakit ile taraftarlarının oluşturduğu isyan hareketi "Ridde" bağlamında değerlendirilebilir. Bu bile aslında Riddeden ziyade bir isyan hareketidir. Kaldı ki Malik b. Lakit hadisesi Ridde savaşları bağlamında değerlendirilse bile, isyanı bastırmak ancak Umânlı askerlerin desteğiyle mümkün olabilmıştır.

İbâdî kaynaklara göre Hız. Ebubekir halife olur olmaz, Amr b. el-As'ın Medine'ye dönmek istemesi üzerine, Umânlılar da hem Hız. Peygamberin elçisine

eşlik etmek hem de yeni halifeye biat etmek üzere Abd b. el-Culendî'nin riyasetinde yetmiş kişilik bir heyetle Medine'ye gitmişlerdir. Ridde rüzgarlarının oldukça sert estiği bu günlerde Medine'ye gelen bu dost ve müttefik heyet, yeni seçilen halife Hz. Ebubekir'i çok memnun etmiş ve bu nedenle de onlara hayır duasında bulunmuştur. Bununla da iktifa etmeyen Umânlılar, İslam fetihleri başlayıp Hz. Ebubekir asker talebinde bulununca, bu çağrıya en erken cevap veren kitlelerden biri olmuşlardır. Nitekim Abd b. el-Culendî komutasındaki birlikleriyle Gassanilere karşı Suriye cephesinde çarpışmışlardır.

İbâdî kaynaklarının da açık bir şekilde ifade ettiği gibi Umân, Hulefa-i Raşidîn döneminde devletin bir parçası olarak varlığını korurken, Emevi devletinin neredeyse başından itibaren aslında müstakil bir yönetim olarak tebellür etmiştir. Emeviler bu bölgeyi kendilerine bağlamak için ciddi mücadele vermişlerdir. Özellikle bu devletin muktedir Irak valisi Haccâc b. Yusuf es-Sekafî döneminde bu amaçla önemli asker seferler düzenlenmiştir. Ancak bu saldırılar, Hz. Peygamber döneminden beri Umân'da yöneticilik yapan Culendî ailesi başta olmak üzere -ki o dönemde bu aileden Süleyman b. Ubâd b. Abd el-Culendî ile kardeşi Said b. b. Ubâd b. Abd el-Culendî yörenin en muteber şahsiyetleri olarak görünmektedirler- bu bölgede taban bulmuş olan Muhakkime veya İbâdîler tarafından püskürtülmüştür.

Bölgeye İbâdîliğin ne zaman yayıldığı konusuna gelince: Bazı İbâdî kaynaklara göre Câbir b. Zeyd döneminde bahis mevzuu düşünce ekolü bu bölgede etkili olmaya başlamıştır. Yine onlara göre aslen bu bölgeye mensup olan Cabir b. Zeyd, İbâdî mezhebinin asıl kurucusu ve ilk imamı idi. Bundan dolayı da ona Umdetu'l-İbâdiye veya aslu'l-mezheb denilmekteydi. İbn Abbâs'ın talebelerinden biri olan Câbir, tefsir ve hadis sahasında kendi döneminin önemli bilginleri arasında yer almaktaydı. Aslen Umân'ın Nizva bölgesine mensup olup burada hicri yirmilerde dünyaya gelmiştir. Daha sonra Basra'ya geçmiş ve orada da vefat etmiştir. İbâdî kaynakları onun gençlik yıllarında Ebu Bilâl Mirdâs'ın liderliğini yaptığı el-Kaade'ye katıldığını ve onlarla birlikte hareket ettiğini söylerler. Hatta onlara göre bu hareketin lideri olan Ebu Bilal bütün icraatlarını Cabir ile istişare ederek gerçekleştirdi. Yine onlara göre Cabir b. Zeyd siyasi hadiselerin içerisinde olmamış, hareketin ilmi kanadını temsil etmiştir.² Bununla birlikte özellikle Cabir'in mensup olduğu Ezd Kabilesi, Emeviler döneminde üstlendiği siyasi rol itibarıyla Irak valisi Haccâc b. Yusuf tarafından cezalandırılmıştır. Bu kabileden birçok şahıs ya hapsedilmiş veya sürgün edilmiştir. Sürgün edilenlerin içerisinde Cabir b. Zeyd'in kendisi de vardır. O memleketi Umân'a sürülmüştür. Nitekim İbâdî kaynaklar mezheplerinin Umân'da yayılmasını bu sürgün ile başlatmakta-

2 Ona nispet edilen metinlerde de bunu görmek mümkündür. Ona nispet edilen mektuplar, ki bunlar toplam on sekiz tanedir. Ferhan b. Ali el-Ca'biri tarafından bir araya getirilerek neşredildi. Bkz. Ferhan b. Ali el-Ca'biri, *Reâilü'l-İmâm Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Saltanatu Umân 2013.

dırlar.³ Ancak her ne kadar bu sürgünle başlatsalar da özellikle ikinci imam Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerime⁴ döneminde bu yayılmanın hız kazandığı kanaatindedirler. Nitekim Ebû Ubeyde, başta Kuzey Afrika olmak üzere değişik bölgelerle birlikte Umân'a da dailer göndermiştir. Hatta İbâdî kaynaklara göre onun talebelerinden biri olan Culendî ailesinden el-Culendî b. Mesud (ö: 150/h) tarafından Umân'da, ömrü birkaç yıl ile sınırlı olsa da bir İbâdî devlet kurulmuştur. Ummân'daki ilk İbâdî devlet olarak kabul edilen bu yapı, onların kaynaklarında "ed-Devletu'l-İmameti'l-Ula" olarak tesmiye edilmiştir. Bu devlet, Culendî b. Mesud'un Abbasî askerleri tarafından h. 134 tarihinde öldürülmesiyle son bulmuştur. Onun ölümü ile kitman dönemine yeniden avdet eden Umân İbâdîleri, özellikle üçüncü imamları olarak kabul edilen ve daha çok sahip olduğu Müsned⁵ ile tanınan el-Rebi' b. Habîb b. Amr el-Ezdi (ö:180/)⁶ döneminde buraya gönderilen dailer ile yörede sayılarını daha da artırmış ve ciddi bir güce ulaşmışlardır. Onun talebelerinden Ebû'l-Münzir Beşir b. El-Münzir (ö: 178/), bir dönem Suhâr valiliği de yapan Muhammed b. el-Mualla, Munîr b. El-Munîr (ö: 180?/), Musa b. Câbir (ö:181/), Ebû Süfyan Mahbûb b. er-Rahîl'in birer dai olarak İbâdî düşüncenin bu bölgede taban bulmasında ciddi etkiye sahip olduğu kaydedilmektedir. Zaten h. 177 yılında Muhammed b. Ebî Affân ile yeniden zuhur dönemi yaşanmıştır. İbâdî kaynakların "Devletu'l-İmameti's-Saniyye" olarak tesmiye ettikleri bu dönem yüz küsur yıl sürmüştür. Hicri 280'e kadar devam eden bu dönemde Muhammed b. Ali b. Affân'dan sonra, el-Vâris b. Ka'b el-Harusî (imameti: 179-192), Gassân b. Abdullah el-Yahmudî (imameti: 192-207), Abdulmelik b. Hamid el-Alevî (imameti: 207-226), el-Muhnâ b. Cifer el-Yahmudî (imameti: 226-237), es-Salt b. Malik el-Harusî (imameti: 237-272), Raşid b. Nâzar

3 Bkz. Hüseyin Ğabbâş, *Umân: ed-Dimokratiyetu'l-İslamiyye: Tekalidu'l-İmâmeti ve't-tarih es-Siyâsi*, Beyrut 2006, 42.

4 İbâdîlerin ikinci imamı olarak kabul edilmektedir. Mevali kökenli olup Amr b. Adiy'e'nin mevalilerinden biridir.

5 İbâdîler bu kitaba *Câmiu's-sahih* demektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim b. Ali b. Amr Bülrevâh, *Musnedu'l-imâm er-Rebi' b. Habîb ve "Kitabu'l-Câmi' li İbn Bereke"*: *Dirasetun Mukarrene*, Beyrut 2013, 40.

6 Umân'da doğmuş, çocukluğu burada geçmiş, daha sonra eğitim almak amacıyla Basra'ya gitmiş ve orada Ebû Ubeyde'nin en gözde talebeleri arasına girmiştir. Hatta hocasıyla İbâdî cemaatin liderliği hususunda mücadele etmiştir. Fıkıh, tefsir ve hadis sahalarında şöhret kazanmıştır. Günümüze ulaşan iki kitabı bulunmaktadır. Bu eserlerinden ilki Âsâru er-Rebi' adını taşımaktadır. Bazı yazmaları günümüze ulaşan eser, henüz basılmamıştır. Diğeri ise *el-Müsned* adını taşımaktadır. Dört cilt şeklinde basılan kitap, fıkhi baplara göre tasnif edilmiştir. İbâdîlere göre eser Kur'an'dan sonraki en sahih kitaptır. Ancak gerek içerdiği hadisler, gerekse tasnif şekli, gerekse ismi itibarıyla Buharî'nin ünlü hadis kitabı ile büyük benzerliklere sahiptir. Bu benzerliklerden dolayı eserin Rebi'e aidiyeti hususunda bazı kuşkular oluşmuştur. Ancak İbâdî kaynaklara göre bu kuşku asılsız olup Buharî bu eserden faydalanmıştır. Fakat Buharî'nin kitabının yaygınlığı ve özellikle onun hayatta bulunduğu, hatta daha sonraki dönemlerde de ne İbâdîlerden ne de diğer fırkalardan böyle bir eleştirinin gündeme gelmemiş olması, Buharî'nin er-Rebi'in *Müsned*'inden faydalandığı sonucuna varmayı güç hale getirmektedir. Rebi' b. Habîb'e nispet edilen bu eser daha sonra Vercilânî tarafından bölümlenmiş ve *Kitabu't-tertib fi sahihi min hadaisi Resul* adı verilmiştir. Bkz. Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim el-Vercilânî (ö:570/), *Kitabu't-tertib fi sahihi min hadaisi Resul*, (tash: ta'lik: Nureddin Abdullah b. Humeyd es-Sâlimî), Maskat 2011.

el-Yahmudî (imameti: 272-277), Azzân b. Temîm el-Harusî (imameti: 277-280) gibi şahıslar devletin liderliğini (İbâdî kaynaklara göre imametini) üstlenmişlerdir. Hicri 280 yılında kısa bir süreliğine Abbasilerin nüfuzuna giren Umân, daha sonra yeniden müstakil bir imamet olarak tarih sahnesine avdet etmiştir. Bu imametler zaman zaman kesintiye uğradığı için İbâdî kaynakları tarafından hep üçüncü, dördüncü, beşinci şeklinde sekize kadar ta'dad edilmiş ve ondan sonra da Ya'rubiler dönemi başlamıştır.⁷ Umân Portekizlilerin yöreyi işgaline kadar hep müstakil olarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Günümüze kadar da hep İbâdîlerin hâkimiyetinde kalıp -çoğunlukla- onlara mensup imamlar tarafından idare edilmiştir.

Umân İbâdîlerinin imamet anlayışına gelince: Umân İbâdîlerine göre imam seçme yetkisine sadece "ehl-i hal ve'l-akd" denilen meclis sahiptir. Bu meclis en yüksek şer'i kurum olup hukukî, siyasî ve dinî merci olarak kabul edilmektedir. İmamın seçimi veya görevden alınması onların işrafında gerçekleşmektedir. Bu kurum imamet ile ilgili bütün işlerden sorumlu olup başlıca görevleri arasında şura sisteminin uygulanması ve bu sistemden uzaklaşmaması da yer almaktadır. Kadı, muallim ve tarihçilerden oluşan bu kurumun içerisinde meşhur şairlerin de bulunduğu ifade edilmektedir. Bunlar aynı zamanda toplumun önderleri idiler. Umân İbâdîlerinde var olan ehlu hal ve'l-akd müessesesi ile Cezayir İbâdîlerine ait Heyetu Ammu Said adındaki kurum arasında ciddi benzerlik bulunmaktadır. Tek farkla biri zuhur, diğeri ise kitman dönemi yaşayan İbâdîlere ait müesseselerdir.⁸ Kuşkusuz Umân İbâdîleri ile Mağrib İbâdîleri arasında başta rüyetullah, halku'l-Kur'an, Allah'ın sıfatları olmak üzere bazı konularda farklılıklar da mevcuttur. Örneğin Mağrib İbâdîleri düşünsel anlamda Mutezileye daha yakındırlar. Aynen onlar gibi Kur'an'ın yaratılmışlığına inandıkları gibi Ru'yetullah ve Allah'ın sıfatları meselesinde de onlara benzer fikirlere sahiptirler. Oysaki Umân İbâdîleri bu konuda Ehl-i Sünnete daha yakındırlar. Her iki İbâdî kitle arasındaki farklılıkları inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Pierre Cuperly'nin çalışması bunlardan biridir.⁹

Yukarıda zikrettiğimiz ehlu hal ve'l-akd müessesesi, atandıktan sonra imama yardımcı da olmaktadır. Sayıları ise yaklaşık on beş kişiden oluşmaktaydı. Başkanlığı imam tarafından yapılmaktaydı. Bazen haftada, bazen de ayda bir toplanırdı. Bunun dışında bir de adına meclisu'l-âm denilen ve aynı zamanda aşiret reislerinin de üye oldukları bir başka meclisten daha bahse-

7 Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmed b. Suud es-Siyabî, *el-Vasit fi ta'rihi'l-Umânî*, es-Sib 2012; Zâhir b. Suud b. Seyf es-Siyabî, *el-Bâb li Ma'rifeti ta'rihi'l-ashâb: et-Ta'rihu'l-İbâdî bi uslûbi kasasiyi müyesser*, es-Sib 2013; Ahmed b. Hamd b. Süleyman el-Halîlî, *Emâkinu intişari'l-mezhebi'l-İbâdî*, es-Sib 2013.

8 Heyetu Ammu Said müessesesi için Cezayirle alakalı yazdığımız ve İslamî İlimler Dergisi'nin elinizdeki sayısında neşrettiğimiz "Mahfuzât: Cezayir İbâdîleri Arasında Beş Gün " başlıklı yazımıza bakılabilir.

9 *El-Madhâl ila dirâsât el-İbâdîyye ve akidetihâ: bahsun mukararî fi'l-akideti'l-İbâdîyyeti fi Bilâdi'l-Mağrib ve Umân*, (Arapça'ya terc: Ammâr el-Culâsî), es-Sib 2010.

dilmektedir. Bu meclis ise imamın ihtiyaç duyduğu dönemlerde toplanırdı. Önemli kararlar bu mecliste tarafından alınırdı. İmam ülkeyi valiler ve kabile reisleri aracılığıyla idare etmekteydi. Valiler yukarıda bahsettiğimiz mecliste istişare edilerek atanırdı. Bölge halkı, bir başka ifadeyle kabilelerin de onayının alınması gerekirdi. Kabilelerin valiyi reddettikleri olurdu. İmamet dönemi Umân'ın da ülke idaresinde etkili olan bir başka şahıs ise kâdıdır. Kâdılar bizzat imam tarafından atanır ve ona karşı sorumlu olurlardı. Ancak bölge alimlerinin zaman zaman tavsiyelerinin alındığı da olurdu. Kâdılar bireyler arasındaki sorunları çözerlerken, kabileler arasındaki problemler ise bizzat imam tarafından halledilirdi. Kâdılar ölüm cezası verebilirlerdi. Ancak bunun infazı kesinlikle imamın izni olmadan gerçekleşmezdi.¹⁰ İmamet gelirlerine gelince zekat, uşur, cizye ve ganimet girdileridir.¹¹

Günümüzde de Umman Sultanlığının resmi mezhebi İbâdiliktir. Sultan Kabus Üniversitesi öğretim üyelerinden İbâdî kökenli bir akademisyen olan Prof. Dr. Mübarek b. Seyf b. Said'in bize aktardığı bilgilere göre ülkenin yüzde altmışını oluşturmaktadırlar. Geri kalanlar ise Sünniler, çok az Şii bir nüfus ile çalışan sınıfına mensup bazı Hindulardır. Fakat Sünnilere göre ise Sünniler çoğunlukta, İbâdiler ise azınlıkta olmakla birlikte hakim kitleyi oluşturmaktadırlar. Yanı sıra eskiden küçük bir Yahudi küme de varmış, ancak sonra İsrail'e göç etmişler. Günümüzde krallıkla idare edilmekte olan ülkenin başına İbâdî kökenli Sultan Kâbus bulunmaktadır. Körfezde yer alan Umân Sultanlığı, İslam Ülkeleri örgütünün yanı sıra Arap Ligi ve Körfez Birliği teşkilatının da üyesidir. Son derece zengin petrol yataklarına sahip olan Umân en zengin Arap ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu girişten sonra şimdi Umân seyahatimize geçebiliriz.

Umân Seyahatimizden Kesitler

Maskat'a indikten sonra karşılaştığımız ilk sorun Şevket KOTAN hocanın yanına almayı unuttuğu dönüş bileti oldu. Zira Umân uygulamalarına göre yanınızda dönüş biletiniz olmadan ülkeye kabul edilmeyorsunuz. Doğrusu ben bilinçsizce biletimi yanına almıştım. Ancak hoca böyle bir uygulamanın varlığını bilemediği için doğal olarak bileti de yanına almamıştı. Biletimiz olmadan bizi ülkeye alamayacaklarını söyleyen polisleri, İstanbul Üniversitesi adına bir araştırma bağlamında burada olduğumuza ve bir hafta kalıp döneceğimize uzun uğraşlardan sonra ancak ikna edebildik. Havaalanından çıktıktan sonra bizi almaya gelen Enver beyin rehberliğinde yeni şehir dolaylarında, City Center diye tesmiye edilen bölgede, aynı isimle anılan otele doğru hareket ettik. Yerleştiğimiz otelin Maskat'ın en uygun otellerinden biri

10 Muhtemelen bu durum Hz. Ömer'in Kadı Şureyh'e gönderdiği genelgeye dayanmaktadır. Bilindiği gibi Hz. Ömer ona gönderdiği genelgede ölüm cezalarını kendinden izin almaksızın hiçbir şekilde uygulamamasını istemiştir.

11 Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hüseyin Gabbâs, 67-82.

olduğunu birkaç gün sonra öğrendik. Gecelik ücreti 46 riyal olan otelin Türkiye şartlarında çok pahalı olduğunu ifade etmeliyim. Zira bir riyal yaklaşık olarak üç dolar, dolayısıyla, geceliği 136 dolar civarında kalmış olduk. Ödediğimiz bu ücretin de gösterdiği gibi Umân çok pahalı bir ülke.

Yukarıda ifade ettiğim gibi Umân en zengin Arap ülkelerinden biri. Belki de kaynaklarını en iyi kullanan ülkesi. Zira İslam aleminin hiçbir yerinde görmediğim bir temizliğe sahip. Dahası en güzel şehircilik de burada görülmektedir: başkent geniş caddeler ve bulvar, düzenli yol şebekesi, altı üstlü kavşaklar, bakımlı ve düzenli refüjler, tertemiz yollarla donatılmıştır. Maskat tarihinde iki kez dünyanın en temiz şehri seçilmiştir. Şehirde inşa edilen mimari yapılar bu coğrafyaya son derece uyum halindedir. Körfezde gördüğünüz, inşa edildiği coğrafya ile uyumsuz, hatta çoğunlukla iğreti duran, o devasa binaların hiç birini burada görmek mümkün değil. Burada inşa edilen binaların tamamı kendine özgü mimarinin özelliklerini taşıyor, çoğunlukla müstakil ve dubleks olarak inşa edilmişler, en yüksek binalar ise üç veya dört kat, göze çirkin görünen, insanı rahatsız eden bir binaya neredeyse hiç rastlamıyorsunuz. Bakanlıkların binaları bile ancak dört veya beş katlı. Su sıkıntısına rağmen şehir çok ciddi anlamda yeşillendirilmiş, her tarafta parklar ve bahçeler var. Evlerin neredeyse hepsi beyaza boyanmış vaziyette. Bizi gezdiren rehberimiz bunun kralın özel politikası olduğunu, bu duruma çok önem verdiğini anlattı. Ve ilave etti: “Burada halk arasında kralın yeşil ve beyazı çok sevdiğini söylüyorlar.”

Enver bey aracılığıyla otelimize yerleşirken ne yapacağımız hususunda bir yol haritası da belirlemiş olduk: öncelikli olarak Evkaf Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı ve Umân’da İslami İlimler tedris eden tek fakülte olan Ma’hed ulûm eş-Şerîyye ile üniversiteleri ziyaret etmek ve de aynı zamanda İslam öncesi dönemin önemli ticari duraklarından biri olan Suhar’a gitmek, kitapçıları gezmek, evkaf ile kültür bakanlığından kitap satın almak.

İlk durağımız olarak Evkaf Bakanlığı’nı belirledik ve Umân Sultanlığı’nın baş müftüsü Ahmed el-Halilî ile görüşmek için bakanlığa gitmeye karar verdik. Randevumuz olmadığı için görüşmenin zor olacağını düşünmüş olmamıza rağmen şansımızı denemeye karar verdik. Zira Ahmet el-Halilî, sadece Umân İbâdileri için değil, aynı zamanda Cezayir, Libya ve Tunus İbâdileri için de son derece önemli ve onlar tarafından da ciddi bir tanınırlığa sahip bir ilim adamı. Onlarca eseri var. Birçoğu fetva mecmuaları olsa da bunların içerisinde tefsir sahasında yazdığı ve Şevket hocanın ilgisini çeken bir eseri de mevcut. Ahmet el-Halilî fetvalarıyla Umân dışındaki İbâdileri yönlendirdiği gibi aynı zamanda İslam aleminde önemli bir etkiye de sahip. Bendenizin de üyesi olduğu *el-İttihadı alemî li ulemai’l-müslimîn*’in de üyesi olan Ahmed el-Halilî, İslam dünyasının sorunları ile ilgilenen, bunlara bigane kalmayan bir alim. Bundan dolayı da benim değer verdiğim bir zat bu vesileyle de kendisiyle görüşmeyi önemsiyor idim. Ancak Evkafa geldiğimizde bize yurt dı-

şında olduğunu söylediler. Çok faydalı olacağına inandığım bir görüşmeyi gerçekleştirilmeden bakanlıktan ayrılmakla birlikte bizi baş müftünün ofisine götüren zata sohbet esnasında Türkiye'den gelen bilim adamları olduğumuzu ve İbâdî tarihi ve kaynakları ile ilgilendiğimizi söylememiz faydalı oldu. Zira bize kitap satış ofisinden bazı eserleri tedarik edebileceğini söyledi. Doğrusu bu durum da hoşumuza gitmiş oldu. Nitekim biraz sonra elinde irili ufaklı ona yakın eserle çıka geldi. Bu eserlerden bir tanesi Ahmed Halilî'nin zekat hususunda yazdığı bir risale idi. İkisi de yine onun verdiği fetvalardan oluşuyordu. Kuşkusuz bu eserlerin her ikisi özellikle modern zaman Umân İbâdîlerini tanımak için oldukça önemli. Aldığımız eserlerden bir başkası ise Amr Halife en-Namî'ye ait olan *Dirasât anî'l-İbâdiyye* adlı çalışma. Onun İngiltere'de hazırladığı doktora tezinin Arapçaya tercümesi olan bu eser, literatür bağlamında alanın önemli kitaplarından bir tanesi. Aslen Libyalı olan Amr, eğitim amacıyla Mısır'a gitmiş, burada bir süre kalmıştır. Hatta İhvan-ı Müslimîn'in önemli isimlerinden Seyyid Kutup ile arkadaşlık da yapmıştır. en-Namî 1954 yılında Seyyid Kutup'un tutuklanması üzerine Mısır'ı terk ederek İngiltere'ye gitmiştir. Burada doktorasını tamamlayıp ülkesine dönmüş, ancak Muammer Kaddafi tarafından önce hapsedilmiş daha sonra Amerika ve arkasından da Japonya'ya sürgün edilmiştir. Döndükten sonra da bir süre çobanlık yapmış, akabinden tutuklanmış ve kendisinden bir daha da haber alınmamıştır. Şevket KOTAN hoca ile Umân'da bulunduğumuz süre içerisinde kitabını birlikte okuduğumuz bu mütebahhir zat, aynı zamanda da şairdir. Çok güzel şiirleri var. Libya'nın yanı sıra Cirbe ve Gardaya bölgesinin yazmalarını da incelenerek oluşturulduğu bu eserin neşrinden sonra adı geçen bölgelerin mahtutalarının bir kısmı neşredilmesine rağmen önemli bir kısmının hala yayınlanmamış olması bu eserin önemini hala muhafaza etmesine neden olmaktadır. Bu çalışma İbâdîlerin ilim dünyasında bilinenden daha geniş bir yazma koleksiyonuna sahip olduğunu göstermesi açısından ayrıca önemlidir. Bu eserlerin ileride yayınlanması bu fırka hususunda daha geniş ve doğru bilgilere ulaşmamıza vesile olacaktır.

22/08/2013 tarihinde daha önce randevumuz alınan Ma'hed Ulûm eş-Şer'iyye'ye gittik. Burası Ummân'da bulunan İslami ilimlerin tedris edildiği müstakil tek fakülte olduğunu yukarıda ifade etmiştim. Diğer üniversitelerde İslami ilimler, edebiyat fakültesinin içerisinde bir bölüm olarak var. Adı Ma'hed olsa da aslında dört yıl lisans; yanı sıra yüksek lisans ve doktora eğitimi de veren bir fakülte. Resmen 1999 yılında kurulan ve 2000 öğrenci almaya başlayan fakülte Maskat'a takım bir tepede, dağın hemen eteğinde yer almakta idi. Oradan Maskat manzarasının çok güzel görüldüğünü söylemem gerekir.

Dekani ise kral ailesinden Prof. Dr. İsa b. Yusuf Ebû Said. Kendisiyle görüştüğümüz Ebû Said son derece kibar ve nazik bir beyefendi. İçeri girip oturur oturmaz hemen geleneğe uygun olarak önümüze Umân helvası ile kahve kondu. Umân'da nereye giderseniz gidin, oturur oturmaz önümüze he-

men helva ile kahve konuyor. Ortaya bir tabağın içerisinde konan helvayı herkes parmaklarıyla alıyor ve üzerine de kahve içiliyor. Helvayı –bir şeker hastası olarak- yemem gerekse de tadına bakmadan edemiyorum. Tadı aslında pek de kötü değil. Hele kahve çok güzel. Helva ve kahve eşliğinde İsa beye İstanbul Üniversitesi adına yürütmekte olduğumuz çalışma hakkında bilgi verdik. Çok etkilendi ve bizi ziyaretçi ilim adamları olarak bir süreliğine ders vermek üzere fakültelerine davet etti. Her türlü yardıma açık olduğunu, çalışmamızın ikmal için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu özellikle ilave etti. Ve bize fakültesi hakkında bilgi verdi. Dört yıllık lisans eğitimi ile birlikte yüksek lisans ve doktora eğitimi de veren fakültede Fıkıh ve Usulü, Usulu'd-din, Fıkıh ve Da'va ile bayanlara ait olan ed-Dirasât el-İslamiyye olmak üzere dört bölümü bulunmaktadır. Her bölümün kendine ait müfredatı vardır. İslam tarihi dersleri hemen her bölümde kısmen okutulmakla birlikte daha çok Fıkıh ve Da'va bölümünde bulunmaktadır. Fakültede verilen dersler genelde elli dakika olmakla birlikte hocalar dilerlerse blok ders de işleyebilmektedirler. Her eğitim öğretim yılı iki döneme taksim edilmiş olup her dönem on altı hafta eğitim öğretim verilmektedir. Bir öğrenci dört yıllık eğitimi boyunca yaklaşık altmış ders yani 180 kredi alarak mezun olmaktadır. Öğrenciler okulun sonunda bir bitirme tezi hazırlamak zorundadırlar.

Fakülteden Umân'ın uluslararası tanınırlığa sahip dergisi olan *et-Tefahum*'un editörü Abdurrahman es-Salimî ile görüşmek üzere çıktık. Doğrusu Salimî bey bizi şaşırttı. Türkiye ile ilgili ciddi bilgileri vardı. Türkiye'yi takip ediyordu. Daha sonra, içinde bulunduğumuz günlerin en sıcak konularından biri olan Mısır hadiselerini ve Rabia'yı konuştuk. İhvân'ın ciddi hatalar yaptığını, yaşanan bunca olumsuzlukların söz konusu hatalarının bir sonucu olarak meydana geldiğini anlattı. Ben de kendisine İhan'ın hata yapmış olabileceğini, ancak siyasi bir parti olarak yapılan yanlışların bedelinin ancak sandıkta verilebileceğini, bunun bedelinin bunca masum insanın kurşunlanarak meydanlarda öldürmek olmadığını söyledim. Bu bakış açımın onu rahatsız ettiğini fark ettim. Abdurrahman bey bize her sene Nisan ayında Maskat'a "İbâdilerin fıkıh anlayışları" hususunda bir kongrenin düzenlendiğini söyledi ve bizi bir yıl sonra yapılacak olana davet etti. İbâdileri ve İbâdiliği çalışanları tanımak açısından iyi bir fırsat olarak görünmekte olan kongreye katılmak istediğimizi ancak fıkıhçı olmadığımızı söyleyince tarihçi ve tefsircilerin de katılabildiklerini söyledi, geleceğin ne göstereceğini bilemediğimiz için "inşallah" diyerek kararı zamana bıraktık. Daha sonra bize *Tefahum* dergisinin son sayısını hediye etti. Ve derginin eski adının *Tearruf* olduğunu, yakın zamanda *Tefahum* olarak değiştirdiklerini anlattı. *Taarruf* adının da İbâdî tarihçi Ali Yahya Muammer'in meşhur üçlemesi olan *Ma'rife*, *Tearruf* ve *İ'tiraf*'a dayandığını ifade etti. Bilindiği gibi Ali Yahya'ya göre İslam düşünce ekolleri genelde birbirleriyle ilgili bilgileri muhaliflerin eserlerinden almaktadırlar. Muhalifler ise rakip fırkaları hep aşağılamakta ve onlarda var olduğuna inandıkları olumsuz bilgileri aktar-

maktadırlar. Oysaki -ilmi olan- bu bilgileri grupların kendi eserlerinden aktarmaktır. Onlar kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa öyle tanımlanmaları icap eder. Onları kendi eserlerinden tanıdıktan sonra tanışıklık/tearruf meydana gelir. Bundan sonra da her kitle ötekini itiraf etmeli yani hakkını teslim etmelidir.” O bu konu ile ilgili aynen şöyle demektedir: “*Ben kesinlikle biliyorum ki İslam ümmetinde mezhepçilik zorla yok edilemez. [Hatta] karşılıklı olarak kimin haklılığını ortaya koymak amacıyla delil ileri sürerek de ortadan kaldırılamaz. [Dahası] yasa veya kanun ile de yok edilemez. Aksine bu üçü de taassubu, şiddeti, güçlü bir tepkinin ortaya çıkmasını sağlamaktan başka bir işe yaramazlar. Bana göre mezhepçilik ma'rife, taarruf ve itiraf ile ancak yok edilebilir. Ma'rife ile her mezhep diğerinin sahip oldukları değerleri ve bunları niçin benimsediğini öğrenmiş olur. Taarruf ile birlikte hareket zemini oluşur ve toplu ibadetler birlikte yapılmış olur. İtiraf ile de her biri diğerinin sahip olduklarını itiraf etmiş olur. Ona kendisine tanıdığı hakların ayırmasını tanımış olur. Kardeşlik ve hoşgörünün gölgesinde meydan okumalar [bu şekilde] yok olur. ..”¹² İbâdiye bu konuda çok şikâyetçidir. Onlar kendi eserlerinden ziyade fırak kitaplarına dayanarak kendilerinin tanımlandığını söylemektedirler.¹³ Oysaki doğru ve adil olan da kim kendini nasıl tanımlıyorsa onu öyle tanımlamaktır. Ülkemizde mezhepler tarihi araştırmaları bu seviyeyi yakalamıştır. Bizde “tanımlamaktan” ziyade “anlama” üzerine kurulu bir mezhepler tarihçiliği bulunmaktadır ki bu sevindiricidir.¹⁴*

Dergiden çıktıktan sonra Maskat'ı biraz daha yakından görmek için kısa bir şehir turu yaptık ve akabinde de otelimize geri döndük.

Bir sonraki gün yani Perşembe günü tekrar Evkâfa gitmeğe karar verdik. Her ne kadar Ahmed el-Halilî' yurt dışında olsa da onun dışında yetkili biriyle konuşmamızın iyi olacağını düşündük. Bakanlığa gelince bizi Ahmed el-Halilî'nin danışmanı ve aynı zamanda oğlu olan Eflah b. Ahmed el-Halilî'ye yönlendirdiler. Adını benim ilk makelemin konusu olan Rüstemilerin ikinci imamı Eflah b. Adurrahman'dan alan Eflah bey, bizi kabul etti ve gayet iyi karşıladı. Yanında Ma'hed ulûm eş-Şer'iyye'den iki de talebe vardı. Anlaşılan talebelerle bir metin okuyorlardı. Kendisine Umân'a geliş nedenimizi anlattık ve özellikle başta Câbir b. Zeyd, Ebu Ubeyde ve eş-Şemmâhî olmak üzere İbâdilerin temel kaynakları konusunda yardım talep ettiğimizi söyledik. Bu eserlerin önemli bir kısmına sahip olmadığımızı, bu durumun kendileriyle ilgili bilgileri biraz da muhaliflerin özellikle de fırak yazarlarının eserlerinden almamıza neden olduğunu, dolayısıyla katkılarını beklediğimizi söyledik. Bize her türlü desteğe hazır olduğunu söyledi ve bir görevliye kitap deposundan bize kitap getirmelerini buyurdu. Heyecanla talep ettiğimiz eserlerin gelece-

12 Bkz. Ali Yahya Muammer, *el-İbâdiyetu beyne fırak el-İslamiyye: inde kuttâbi'l-makâlât fi'l-kadîm ve'l-hadîs*, Ğardaya 2003, 1-2.

13 Bkz. Nâsır b. Matar el-Maskarî, *el-İbâdiyetu fi meydani'l-hakk*, Ğardaya 2013; Bukeyr b. Said A'veşt, *Edevâun İslamiyetun ala meâlimi'İbâdiyyeti: Bayânuha, hakaikuha, ta'rihuha*, es-Siib 2013.

14 Konu ile ilgili geniş bilgi için Hasan Onat beyin çalışmalarına bakılabilir.

ğini beklerken, dün aldığımız kitapların aynısı gelmiş oldu. Bunları bir gün önce aldığımızı söyleyince “öyleyse kitapları ayarladığımda sizinle irtibat kuracağım” diyerek bizi uğurladı. Eflah bey ile yaptığımız görüşmenin sonucunu üç gün sonra aldık. Bize Ebu Ubeyde ile ilgili Mubarek Raşidi tarafından hazırlanan doktora tezini getirdi. *Ebu Ubeyde ve Menhecuhu'l-Fıkhîhi* başlığını taşıyan çalışmanın bir kısmı onun yaşam öyküsüne ayrılmışken diğer parçası ise fıkhi yöntemi hakkında bilgiler içermekteydi. Kitabın ekinde ise Ebu Ubeyde'ye ait olan *Kitabu'z-zekat*'ın yer almış olması eseri benim için daha önemli kılıyordu. Bilindiği gibi Ebu Ubeyde İbâdîlerin ikinci imamı olup aynı zamanda Serdap Medresesinin de kurucusudur. Serdap medresesi denilen ve onun tarafından kimsenin fark etmemesi için yerin altında küşat edilen bu medrese dışarıdan bir sepet atölyesi gibi dizayn edilmişti. Ebu Ubeyde talebelerini burada yetiştiriyordu. Onun tarafından bu medresede yetiştirilen İbâdî dailer başta Umân, Horasan, Yemen ve Kuzey Afrika'ya gönderilmişlerdir. Kuzey Afrika'ya giden ve Hameletu'l-İlm/ bilgi taşıyıcıları olarak tanınan Ebu'l-Hattâb ile Abdurrahman b. Rüstem'in de içinde bulunduğu dailer daha sonra burada adına Rüstemiler denilen bir devlet de kuracaklardır. Dolayısıyla Ebû Ubeyde İbâdî tarihi açısından son derece önemli bir isim, onunla ilgili bir çalışmayı bulmak bizim için iyi oldu.

Eflah beyin getirdiği eserlerden bir başkası ise Şemmahi'nin *Kitabu's-siyer*'i idi. Bende iki ciltlik Umân baskısının birinci cildi vardı. Diğer cildini bulamamıştım. Bendeki cildi ise yıllar önce Sönmez KUTLU hoca hediye etmişti. Kendisinde aynı ciltten iki adet varmış; birini sağ olsun bana vermişti. Eflah beyden aldığımız ise Libyalı bir ilim adamı olan Dr. Muhammed Hasan tarafından tahkik edilerek neşredilmiş çok güzel üç ciltlik bir baskı.¹⁵ Bu eserlerin yanında birkaç tane de Ahmet el-Halili tarafından yazılan risaleler de bulunuyordu. Eflah beye teşekkür ederek oradan ayrıldık ve Maskat'ın tarihi çarşısı Matrah'ı görmek için o bölgeye gitmeye karar verdik.

Matrah olarak anılan Maskat pazarı veya çarşısı, kadim dönemden kalan ticarî mekanlardan bir tanesi olarak bilinmektedir. Deniz kenarında, etrafında kadim dönemden kalan koruma kuleleri ve kale ile hala ayakta duran bir ticaret merkezi. Umân'a gelmişken Umânlılara ait cenbiyelerden satın almaya karar verdik ve bu amaçla pazarı gezdik. Tanıştığımız bir bey efendi kendisinin İbâdî olduğunu ama eşinin Şii olduğunu, burada bu tür evliliklerin bulunduğunu, kimsenin kimseye müdahale etmediğini anlatarak Sultanlıktaki hoşgörüyü aktardı. Eğer gerçekten verdiği bilgiler doğru ise çok ilgi çekici bir durum. Zira Cezayir'de İbâdîler, özellikle Malikilerle evlenmeyi haram olarak görmemelerine rağmen, kendileri dışında kimseye evlenmemekte; hatta bundan içtinap etmektedirler. Şayet burada böyle bir durum varsa, bu durum hâkim konumunda olan Umân İbâdîleri ile azınlık konumundaki Cezayir

15 Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebi Osman Said b. Abdulvahhid eş-Şemmâhi, *Kitabu's-siyer*, I-III, (tahk: Muhammed Hasan), Trablus 2009.

İbâdileri arasında ciddi farklılıkların olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Maskat bilebildiğim kadarıyla Umân'ın eski yerleşim birimlerinden bir tanesidir. Ezd kabile'sinin yerleştiği önemli mekanlardan biri olan Maskat, şimdiye kadar gördüğümüz en temiz ve düzenli şehirlerden bir tanesi olduğunu yukarıda dile getirmiştım. Kendine özgü mimari yapısı ve şehir dokusuyla nadide bir kent; geniş ve güzel caddeleriyle kendisini göstermektedir. Matrah pazarını gezerken rehberimiz dikkatimizi bir gemiye yönlendirdi. Son derece güzel ve göz alıcı geminin Sultan Kabus'un özel gemisi olduğunu söyledi. Matrah pazarından çıktıktan sonra hemen yakında olan Sultan Kabus'a ait sarayı görmeye karar verdik. Etrafının halka açık olması, dileyenin fotoğraf çekmesine izin verilmesi bizi şaşırttı. Zira başta Suud ve diğer Körfez ülkeleri üzere devlet başkanlarına veya krallara ait sarayları bırakın böyle rahat gezip fotoğraflamayı, yanına bile yaklaşamazsınız. Bu durum Sultan Kabus'un halkına olan güvenini gösterdiği gibi halkın da onu sevmesine neden olmuş. Zaten rehberimiz bizi gezdirirken halkın Sultan Kabus'u sevdiğini, Arap baharı hadiselerinin patlak verdiği günlerde bir iki küçük gösteri dışında her hangi hadisenin yaşanmadığını anlattı. Sultan Kabus'a ait başka saraylar olsa da en önemlisinin bu olduğu anlaşılıyor.

Bir sonraki gün olan Cuma gününde namazı, Umân Sultanlığı'nın en büyük camisi olan ve Maskatın simgesi haline gelmeye başlayan Sultan Kabus Camii'nde kılmaya karar verdik. Geniş bir alanın ortasında, devasa bir yapı olan camii, beş minaresiyle göz kamaştırmaktaydı. Etrafında otopark alanı olarak geniş bir saha bırakılmıştı. Şehrin merkezinin hafif dışında olan camiye dışarıdan insanlar araçlarıyla gelmekteydiler. Araçlar bu geniş otoparklara bırakılıyor, daha sonra namaza gidiliyordu. Camii yan yana iki devasa kompleksten oluşuyor, ilki abdesthaneler ikincisi ise namaz kılınan bölmeden oluşuyordu. Tuvaletler hiçbir Arap ülkesinde görmediğim kadar temizdi. Zaten Umân Sultanlığı'nda hangi camiye giderseniz gidin bu temizliği görürsünüz. Caminin içi muhteşem çinilerle süslenmiş vaziyette, rehberimiz bu çinilerin yurt dışından getirildiğini söyledikten sonra yerde serili olan halının el yapımı ve dünyada bilinen en büyük ikinci halı olduğunu ilave etti. Cuma hutbesi aynen biz Sünnilerde olduğu gibi iki parçadan oluşuyordu. Hutbenin her iki kısmı da vaz-u nasihat ve Sultan Kabus'a dulardan müteşekkildi. Siyasi hiçbir mesajın verilmemesi, ümmetin sorunlarından hiç birine, en azından dokunulmamasına biraz üzülmüce bizde de durumun bundan çok da farklı olmadığını, sadece sultan olmadığı için sultana dua kısmının bulunmadığını düşündüm. Namazın bitiminde imam efendi kısa bir dua okuduktan sonra halk dağılmaya başladı. Bizdeki tesbihat burada yok. Caminin hıncahınç dolu olması dikkat çekiciydi. Dikkat çeken durumlardan bir başkası ise herkesin geleneksel kıyafetleri içerisinde namaza gelmiş olmalarıydı. Zaten Umân'ın tamamında bunu görürsünüz, herkes geleneksel kıyafetleriyle yaşamını sürdürüyor. İmam efendiyle görüşmeye karar verdik, ancak

daha sonra camiye girerken dikkatimizi çeken ve üzerinde İslamic Information yazılı olan bölüme gitmemizin daha iyi olacağına hükmettik. Bu ofisin dışarıdan gelen turistlere yönelik olarak kurulduğunu, belki de kendilerini tanıtan broşürlerin de bulunabileceğini düşündük. Ancak durum beklediğimiz gibi olmadı. Zira ofiste hanımlar vardı, erkekler olmayınca da girmemeye karar verdik.

Uman'da dikkat çeken konulardan bir başkası ise bizdeki anlamda çarşıların olmaması, bir başka ifadeyle eski Maskat'ı istisna tutacak olursanız yan yana dükkanların yer aldığı bir çarşının bulunmayışıdır. Bunun yerine şehir merkezinden uzakta kurulan AVM ler var. Hemen hemen her türlü markayı ve her türlü eşyayı bulabileceğiniz bu AVM lerin en önemli müşterileri hanımlar. Buranın dışında kadınları neredeyse hiç görmüyorsunuz. Ancak burada kadınlar sanki boya fiçisinden çıkmışçasına makyajlı, saçlar yapılmış; boyalı, bir kısmı ise dışarı çıkarılmış bir şekilde dolaşıyorlar. Umân'da hizmet sektörünün tamamında yabancılar çalışıyor, üç milyon nüfusu olan devlette bir milyona yakın yabancı hizmet sektöründe çalışıyor. Dolayısıyla her iki kişiye bir kişi düşecek şekilde bir durum söz konusu.

Suhar'a Cumartesi hareket: Rehberimiz ertesi gün sabah bizi otelimizden aldı ve Suhar'a gitmek için aracına benzin doldurduktan sonra hareket ettik. Yaklaşık 200 kilometre mesafede olan Suhar'a ulaşmak için çölün ortasından gideceğimizi düşünmüştüm. Tam tersi oldu. Maskat'tan Suhar'a kadarki iki yüz kilometrenin neredeyse tamamı sağlı sollu hurma ve muz bahçeleriyle doluydu. Yemyeşil ve çok güzel bir manzaraya sahip, sahil boyu yaptığımız bu yolculuk esnasında denize paralel gittiğimiz halde denizi hiç görmedik. Zira yol biraz içeride kalıyordu. Yollar çok güzel, refüj başta zakkum olmak üzere güzel çiçekleri olan ağaçlarla süslenmiş vaziyette idi. İki saate yakın bir yolculuktan sonra Suhar'a varmış olduk. Bilindiği gibi Suhâr bu bölgenin en eski yerleşim yerlerinden bir tanesidir. Tarihi İslam öncesi döneme dayanmaktadır. Culendî hanedanı burada ikamet ediyor ve ülkeyi buradan idare ediyordu. Yani Suhâr hem İslam öncesi dönemde hem de İslam sonrası dönemde Umân'ın başkenti olarak kullanılıyordu. Hicri dördüncü asra kadar da bu merkezi konumunu muhafaza etmişti. İslam dini de Umân'a bu tarihi şehirden yayılmıştı. Hz. Peygamber'in yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz davet mektubu burada ikamet eden Cifer ile Abd adındaki Culendî kardeşlere gelmişti. Bir başka ifadeyle Hz. Peygamber'in davet mektubunu getiren Amr b. As buraya gelmiş ve bir dönem burada ikamet etmiştir. Amr'ın Umân'da geldiği ilk yerleşim yeri İranlılar tarafından kurulan Destecird şehri idi. Bu şehir Suhar'ın yanı başında, buraya bağlı bir yerleşim birimi idi.

Hatta İbâdîlik de ilk kez Suhar'dan Umân'ın sair bölgelerine dağılmıştır. Coğrafya kitaplarının, neredeyse tamamında buradan bahsedilmekte ve özellikle İslam öncesine dayanan pazarı hakkında bilgi verilmektedir. el-Culendî ailesinin hakimiyetinde olan pazardan onlar tarafından vergi alınırdı. Su-

harla ilgili bilgi veren Hemedânî pazarının İslam öncesi döneme dayandığını söylerken Ya'kubî ise Suhar pazarının her yılın Recep ayında ikame edildiğini, buraya gelen tüccarın buradan Dubâ pazarına gittiğini söylemektedir. Bu pazarların ikisi de Culendî ailesinin hakimiyetindeydi. Hindistan, Çin, Fars, Arap ve Habeşistanlı tacirlerin birlikte katılmaları, Suhâr pazarını diğer Arap pazarları arasında dikkat çekici hale getiriyordu.¹⁶

Suhâr'a girerken ilk karşılaştığımız mekan Suhar Üniversitesi'nin kampüsü oldu. Yani şehrin girişinde sağda Suhar Üniversitesi levhası hemen dikkatimizi çekti. Bir önceki yıl bizim fakültenin öğrencileri buraya gelmiş, iki ay kadar Arapça eğitimi almışlardı. Üniversite tatil olduğu için gitmeyip, kısa bir şehir turu yaptıktan sonra sahili görmeye karar verdik. Şehir çok güzel, ancak çok da sıcak, özellikle deniz sahili olması hasebiyle nem oranı da çok yüksek, burada yaşamak gerçekten yürek ister. Sahilde kısa bir gezintiden sonra, geçmiş İslam öncesi döneme dayanan Suhar kalesini gezmeye karar verdik. Sahilin yüksek bir yerinde, denize hakim bir mekanda, dönemin deniz ticaretinin önemli bir kavşağında, ticareti yönlendiren bir pozisyonda inşa edilen kale, önemli oranda ayakta duruyordu. Son zamanlarda yıkılan bazı bölümleri de restore ediliyordu. Ancak restorasyonun aslına uygun olmayıp gelişi güzel yapılması üzüntü vericiydi. Keşke bu konuda uzman olan ülkelerden yardım almış olsalardı, o zaman bu önemli mekanlar aslına uygun bir şekilde, daha sonraki nesillere bırakılmış olabilirdi. Kalenin içinde bazı kazılar da yapılmıştır. Restorasyonda çalışan Hintlilerin o sıcakta kan ter içerisinde kürek sallamaları dikkat çekiciydi. Kale aynı zamanda içinde meskenlerin de bulunduğu bir mekândı. Hatta kazılar esnasında bu meskenlerden bir tanesinin de kalıntıları ortaya çıkarılmıştı. İslam öncesi dönemde yapı malzemesi olarak tuğlanın kullanıldığı görünüyordu.

Kaleyi gezdikten sonra rehberimize ticari geçmişi olan ve İlk Dönem İslam tarihlerinde hep kendisinden bir ticari mekan olarak bahsedilen Suhar'ın pazarını görmek istediğimizi söyledik. O da birine sorunca bizi adına Cuma Pazarı denilen bir mekâna yönlendirdiler. Cuma pazarında Şevket hocanın, yıllarını hurma ticaretine veren bir bilgenin duruşuyla! hurmaları incelemesi ve sahiplerinden bilgi alması keyifle izlenen bir manzaraydı. Daha sonra muzcuları gezdik ve kocaman bir muz hevingini Şevket hocamızın himmetiyle iki riyale satın alıp arabamızın arkasına attık ve öğle yemeği yiyeceğimiz, bizi davet eden ve bizi bekleyen Umânlı dostların evine doğru revan olduk. Ev "Yeni Suhar" denilen bölgede kurulmuş, yeni ve güzel bir villaydı. Umânlıların geleneğine uygun olarak iki ayrı kısımdan oluşuyordu. Bir bölümü ev ahalisinin ikamet ettiği kısım, diğeri ise misafirlere ayrılan bölme. Misafirlere ayrılan kısma **meclis** diyorlardı. Burası kendine ait müstakil bir girişe sahip, aynı zamanda içinde banyosu ve tuvaleti bulunuyordu. Bir kapı ile de iç bö-

16 Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Said b. Muhammed el-Çaylanî, "Suhâr fi Kitâbâtî'l-Coğrafiyyin ve'l-Muerrihin", *Suhâr abere't-tarih*, Maskat 2012, 24-36.

lümle birleşiyordu. İçerisi koltuk takımları ile donatılmış, dışarısı ne kadar sıcak ise içerisi o oranda soğuktu. Zaten oldum olası Arap kardeşlerimizi anlamakta zorlanmışımdır. Hava sıcaklığı dışarıda kırk, kırk beş derece iken rahatlıkla dışarıda dolaşabiliyorlar. Ancak evlerinin içi on küsur derece, bu iki zıtlık içerisinde yaşayabiliyorlar. Biz buna alışık olmadığımız için hemen hastalanıyoruz. İçerinin çok soğuk olduğumu söylediğimde biraz ayarladılar ancak hiç memnun olmadılar. İçeri girer girmez geleneğe uygun olarak önümüze konan helva ve kahve ile açılış yaptık daha sonra da Umân'ın meşhur yemeklerinden biri olan Mende geldi. Mende safran ve üzümle yapılmış olan pilavın üzerine konmuş etten oluşuyordu. Et büyük bir ihtimalle kuzu, son derece güzel kızartılmış ve çok lezzetliydi. Yemekle birlikte gelen salata ise çok farklıydı. Sebze ve meyve karışımı olarak hazırlanmış, içerisinde nar taneleri ile birlikte yeşillik de vardı. Hem yemeği ve hem de salatayı elinizle yemek adetten. Ancak her ihtimale karşı bize tabak, kaşık ve çatal getirmiş olmaları misafirperverliklerinin bir başka kanıtı. Yemekten sonra koyu bir sohbe başladık. Mihmandarımız ile misafirleri Umân'ın Sünnilerinden oluşturuyorlar. Yani azınlık sınıfına mensup olan insanlardı. Onlarla sohbet ettikçe aslında "Umân'da Sünni olmak" başlıklı bir araştırmaya ihtiyaç olduğunu hissettim. Onların verdiği bilgiye göre Umân Sünnilerinin, din eğitimi alabilecekleri kendilerine ait bir okul veya medreseleri bulunmuyor. Din eğitimi için Mısır veya Körfez ülkelerine çocuklarını gönderiyorlar. Camii imamlarının kahir ekserisi İbâdilerden atanıyor; hatta bazen kendileri tarafından inşa edilen camilerin imamları bile İbâdilerden atanmaktadır. Sünnilerin kendilerine ait müftüleri de yok. Fetva için İbâdî müftülere başvuruyorlar. Ancak bununla birlikte ifta için gittikleri müftüler kendilerine hangi mezhebe mensup olduklarını soruyor, ona göre cevap veriyorlar. Burada üst şemsiye olan Ehl-i Sünnetten ziyade özellikle alt kimlikler olan Şafii veya Hanefi kimliğinin kullanılmasını istiyorlar. Sünnilere göre Umân'ın yaklaşık yüzde altmışını Sünniler oluşturuyor. Oysaki İbâdilere göre ise kendileri çoğunluk, anlaşılacak ciddi nüfus sayımı yapılmamış.

Suhar'dan döndükten sonra İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça hocalarından sevgili Ziyad Revadişe'den adımı aldığım ve telefonla görüşerek randevulaştığımız Sultan Kabus Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dirasât el-İslamiyye bölümünde çalışan Prof. Dr. Mübarek b. Seyf b. Said el-Haşimi ile kaldığımız Ctiy Center Semti'nde bir araya geldik, çay ve kahve içtikten sonra üniversitelerini merak ettiğimizi söyleyince bizi üniversiteye arabasıyla götürdü ve gezdirdi. Kalam ve İslam düşünce tarihi hocası olan Mubarek bey insan canlısı, sevecen ilgili bir hoca efendi. Bizim Umân'da bulunduğumuz dönemde o da çocuklarını İstanbul'a tatile göndermek istiyordu. Bunun üzerine kendisine Türkiye'nin gezilebilecek tarihi ve turistik şehirleri hakkında biraz bilgi verdik.

Umân Sultanlığının tek devlet üniversitesi olan ve binlerce -ulusal ve uluslararası talebesi bulunan- Sultan Kabus Üniversitesi gayet güzel ve mo-

dern bir kampüse sahip, tatile denk geldiği için öğrencilerini ve ders içleyiş sistemlerini göremesek de en azından amfiler ve kampüs hakkında bir fikrimiz olmuş oldu. Eğitim sistemi hakkında da bilgi aldık. Kızlar ile erkekler ayı amfilerde bir arada eğitim görmelerine rağmen derse giriş çıkışlarda ayrı koridorları kullandıklarını öğrendik.

Bu arada gelmişken özel üniversiteleri de gezmek istedik ve adını kralın annesinden alan Ma'zûn Üniversitesini gezdik. Bir binası olan Ma'zûn yeni kurulan üniversitelerden biri, daha önce sadece bayan talebeler alıyor iken son zamanlarda erkeklere de kapılarını açmış. Türkiye'den de, özellikle İngilizce bölümüne, talebe almaya başlamışlar. Umân Sultanlığı İngilizce noktasında çok iyi durumda, neredeyse devletin ikinci lisanı; daha doğru bir ifadeyle Ummân'da Arapça ve İngilizce'nin ikisini de bilemezseniz yaşama şansınız olmaz. Zira Resmi dil Arapça olduğu için Arapça bilmek zorundasınız, ancak hizmet sektörü tamamen çoğunluğu Hindistanlı ve Uzak Doğulu yabancıların elinde ve onlar da Arapça bilmiyorlar. Dolayısıyla onlarla İngilizce konuşmak zorundasınız. Yedi gün kaldığımız otelin personeli bu durumda olduğu gibi sağlık sektörünün tamamı da aynen bu haldeydi. Nitekim ülkede görev yapan hekimlerin büyük bir kısmı da Hindistanlı imiş. Orada bulunduğumuz günlerde Şevket hoca diş ağrısı çekince, ağrı kesici alalım dedik ve bir eczaneye gittik. Eczacı tek kelime Arapça bilmeyen Hindistanlı bir hanım efendi idi.

Umân Sultanlığı'nın sokaklarında gördüğümüz manzaradan hareketle insanların geleneklerine bağlı ve dindar olduklarını söylemek mümkündür. Oldukça sakin ve kibar insanlardan oluşuyorlar, yukarda da ifade ettiğimiz gibi bir o kadar da temizler. Her şeyleri temiz. Üniversite sistemleri incelendiğinde sıkı bir din eğitimi aldıkları anlaşılmaktadır. Giyim ve kuşam tamamen geleneksel ve İslamî, erkeklerin tamamı (istisnasını görmedik) geleneksel kıyafetler giymektedirler. Kadınların tamamı da siyah çarşafa benzer bir kıyafet giymektedirler. Önemli bir kısmının yüzü de peçeli, ancak yüzleri açık olanlar da vardır. Bunlara da daha çok AVM'lerde karşılaşabiliyorsunuz, yüzleri çok ciddi bir şekilde makyajlı ve ellerinde akıllı telefonlarla, adeta, mesaj yetiştirmeye çalışıyorlar.

Yemeklerimizi daha çok, Maskat'a keşfettiğimiz Hataylılardan birine ait olan Türk lokantasında yediğimiz için mahalli yemeklerini öğrenemedik. Sadece mende ve tirit olmak üzere iki yemeklerini tatma imkanımız oldu. Yukarıda mende ile ilgili bilgi vermiştim. Tirit ise suyun içine doğranmış et ve lavaş ekmekten oluşan bir yemek, lezzetli diyebilirim. Bu da beni Umân yemeklerinin Yemen'e benzediği gibi bir sonuca götürdü.

İbâdiler yönetimden memnun gibi gözükmemektedirler. Kral pek gözükmemekle beraber Cuma ve bayram namazlarında halkın içerisinde oluyor ve onların dertlerini dinliyor, bu da Sultana karşı bir sevginin oluşmasına neden olmuş. Ahali refah içerisinde, petrol son derece ucuz, sokakta bindikleri pahalı

cipleri görünce zenginliğin derecesini de anlamış oluyorsunuz. Devlet arazisi özü itibarıyla Sultan'a ait, dolayısıyla kendine ait olan araziden her bir vatandaşın, evlendiği zaman 600 metre kare bir toprak veriliyor. Böylece ev sahibi olmalarının yolu açılmış oluyor. Zaten evler de çok güzel, çoğunlukla konakları andırmaktadır. Sıkıntı yok gibi gözükmetedir. Umân'da dikkatimizi çeken konulardan bir başkası ise Suud ve Selefilere hiç sevmiyor olmaları.

Rehberimiz olan Ever bey bir sonraki gün bize Evkaf Bakanlığı müsteşarı Ziyâd el-Talib el-Ma'velî'den randevu almıştı. Ofisi Ma'hed Ulum eş-Şer'iyeye'de olduğu için kendisiyle görüşmek amacıyla bir kez daha oraya gittik. Çalıştığımız konunun uzmanı olduğunu söylediği Dr. Abdullah ile tanıştırmaya karar verdi ve odasına yönlendirdi. Kendisiyle buluşmak üzere aşağı inerken bizi yolda karşıladılar ve bir gün önce gittiğimiz Ma'hed'in müdürü olan Prof. Dr. İsa b. Yusuf beyin odasına götürdüler. Orada biri de tefsirci olmak üzere bazı hocalar toplanmıştı. Biraz sonra müsteşar Ziyâd bey de geldi. Her zamanki Maskat helvası ve kahvenin eşliğinde İbâdî tarihi, inanç esasları ve kaynaklar ile başlayan Mısır, Suriye olayları, Amerika'nın Orta Doğu politikası ve Türkiye'nin dış siyasetine kadar uzanan geniş bir yelpazede son derece güzel ve derinlikli bir sohbet oldu. Bu konuşma esnasında İbâdîlerin temel kaynaklarından bazılarının yeni neşirleri hakkında bilgimiz oldu. Dahası İbâdîlerin fıkıh ve hadis tettebbuatının yanında özellikle tefsir sahasına da yoğunlaştı. Şevket KOTAN hocanın sorularıyla yönlendirdiği konuşmanın bu kısmında da tebellür ettiğine göre İbâdîler çok erken dönemde itibaren tefsir ilmine ilgi duymuşlardır. Rüstemi Devleti'nin ilk imamı olan Abdurrahman b. Rüstem tarafından yazılan tefsir, fırka mensupları tarafından yazılan ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu eser günümüze gelmemiş olsa da başta Nuh b. Muhakkim el-Huvvârî olmak üzere daha sonraki döneme ait olan müfessirlere ilham kaynağı olmuş ve onlar tarafından kaynak olarak da kullanılmıştır. Daha sonra ise hacimli tefsir kitapları yazılmıştır ki bunlardan bir tanesi Muhammed b. Yusuf el-İtfeyyîş'e aittir. el-İtfeyyîş çeşitli dönemlerde üç tefsir kitabı kaleme almıştır. Bunların ilki *Himyanu'z-zâd ila dâri'l-miâd*'dir.¹⁷ İkincisi ise *Dai'l-amel li yevmi'l-emel*,¹⁸ üçüncü eseri ise *Teysiru't-tefsir* adını taşımaktadır.¹⁹ Keza burada Umân müftüsü Halil b. Ahmed'in de *Cevâhiru't-Tefsir* adında hacimli bir tefsir yazdığını öğrenmiş olduk.²⁰ Tefsir demişken şunu da ilave etmem lazım: İbrahim b. Amr Ebyud'un da *Fî rihâbi'l-Kur'an* adında hacimli bir eseri bulunmaktadır.²¹ Orada bulunduğumuz dönemde Cuma gününe (23/08/2013) ait şayet yanlış hatırlamıyorsan

17 Bu eser Umân Devletinde Vizâretu't-Turâs el-Kavmî tarafından 1991 yılında on beş cilt şeklinde basılmıştır.

18 Yazması bize ulaşan eser henüz basılmamıştır.

19 1996 yılında on yedi cilt şeklinde Cezayir'in Gardaya vilayetinde basılmış olan bu eseri bana hediye eden değerli ilim adamı Muhammed Babaammî'ye müteşekkirim.

20 Ahmed el-Halilî'nin bu eseri Maskat'ta Evkaf tarafından neşredilmektedir.

21 Bu eser de yirmi bir cilt şeklinde Ğardaya'da 2012 yılında neşredilmiştir. Eseri bendenize hediye eden Muhammed Babaammî hocaya müteşekkirim.

el-Ummân adındaki gazete olması lazım verdiği tatil ekinde Kevser Suresi'nin tefsiri vardı; Cumartesi günü ise aynı gazete Rahman Suresi'nin tefsirini vermişti. Bu da şunu göstermektedir. Aslında tefsir ameliyesi Umân'da hala devam etmektedir. Gerçi 2006 yılının yazında Kahire'de bulunduğum dönemde orada da Ehram Gazetesi haftalık olarak fizikçi emekli bir profesörün kevnî ayetleri tefsirini yayınlıyordu. Anlaşılan Cuma günlerine ait böyle bir gelenek Arap aleminde yaşamaktadır. Ma'hed'e Ziyâd bey bize bir de fakülteyi tanıtan bir kitapçık verdi. Dersler ve kredileri ile kısa müfredatları ve aynı zamanda ders için tavsiye edilen kaynakların yer aldığı kitapçığı incelediğimizde kaynaklar arasında rahmetli Seyyid KUTUB'un ünlü eseri *Fi zilali'l-Kur'an*'ın yer almış olması da dikkatimizi çekmişti.

Gerek Ma'hed'de yaptığımız görüşmeler, gerekse Evkafta bir araya geldiğimiz şahıslar Umân'ın mutlaka Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini ısrarla anlatıyorlardı. Hatta Türkiye'ye gelip eğitim almak isteyenler de var. Bu arada orada yaptığımız görüşmelerde bendeniz tarafından kurulan ve yıllardır editörlüğünü yaptığım *İslami İlimler Dergisi*'ni tanıttım ve kendilerinden yazı talep etmekle kalmadım. Aynı zamanda derginin bir sayısını İbâdiye mezhebine ayırmayı düşündüğümüzü, bu konuda kendilerinden yazı bağlamında katkı beklediğimizi söyledim. Doğrusu bu talebimi hararetle desteklediklerini söylediler. Hatta Ziyâd bey kendisine haber vermememizi, onun hocalara haber vereceğini söyledi. Döndükten sonra derginin bu sayısını üstlenen Muhammed Babaammî hocaya bütün bu bilgileri de aktarmış oldum.

Bir hafta kaldıktan sonra İstanbul'a dönerken Umân Sultanlığı ve Umân İbâdileriyle hakkında küçük de olsa bazı bilgilere ulaşmanın ve az da olsa kaynak elde etmenin mutluluğu içerisinde idik. Projenin bitirilebilmesi için Cezayir, Libya ve Tunus'u da ziyaret etmemiz gerektiğini bir kez daha anladık.